

Szakács Béla Zsolt

Gyügye, református templom

A Szamos jobb partján fekvő település neve személynévre vezethető vissza.¹ Eredetét ahhoz a várjobbágyhoz kötik, aki az 1241-ben elpusztult Gyügyeteleke (későbbi nevén Paptelke) nevében is előfordul.² Ezek szerint a falu a tatárjárás előtt, a XIII. század első felében keletkezhetett. Első említése a településről származó Irok fiai, IPOCH és Péter 1284-es zálogügylete kapcsán történik.³ A falu felét 1322-ben a Szentemágócs nembeli Nábrádiak kapják.⁴ A falu a továbbiakban a Gyügyeiek és más családok birtokügyi kapcsán többször szerepel. Egy ilyen alkalommal, 1405-ben hallunk először a falu templomáról, amikor Zsigmond király Gyügyei Jakab fia Jánostól elveszi gyügyei birtokát,⁵ aki azonban azt a rajta álló Szűz Mária-kápolna kegyúri jogával együtt a váradi püspöknek és káptalanjának adja.⁶ Mivel a pápai tizedjegyzékben sem szerepel,⁷ valószínű, hogy a középkor során nem vált önálló plébániává.⁸ 1500-ban a templomot kőből épültnek mondják, melynek nincs tornya, de temetőjoggal rendelkezik.⁹ A XVI. század végén a falu református hitre tér. Templomukat, mely 1767-ben függetlenedik Szamos-

újlak anyaegyházától, 1762-ben megújítják.¹⁰ Az épület további renoválásáról az 1829-es és 1830-as földrendések után, 1833-ban értesülünk, amikor a diadalívet visszabontják. 1910-ben is folynak munkák a templomon, 1845-ben és 1927-ben tetőzetét javítják, 1971-ben pedig vakolatleveréssel járó renoválást hajtanak végre.¹¹ Ezek azonban nem eredményeztek jelentősebb beavatkozást az épületen, amely meglehetősen épen őrizte meg középkori jellegét, bár falképei áldozatul estek az utolsó beavatkozásnak.

Ennek ellenére sokáig elkerülte a művészettörténészek figyelmét, Henszlmann Imre és Rómer Flóris 1864-es utazásának programjából is kimaradt. Először Koroknay Gyula ismerte fel középkori eredetét és mutatta be Szabolcs és Szatmár megye egyenes záródású templomai kapcsán.¹² A templom azonban továbbra sem részesült kellő figyelemben, lelkésze szerint „minden olyan szürke, mint a ködös őszi égbolt.”¹³ Az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ 1998–1999-ben kapott megbízást a templom helyreállításához kapcsolódó kutatásra és tervezésre, amelynek során felmérések és szondázó kutatások folytak, és az ennek alapján elnyert pályázati pénzből 2000–2001 során megindult a feltárás és a helyreállítás Gere László régész és Kaló Judit építész vezetésével. Az ünnepélyes felszentelésre 2003-ban került sor, s a következő évben a színvonalas helyreállítás Europa Nostra-díjban részesült.¹⁴ Az 1998–2003 közti kutatásokról alapos dokumentáció¹⁵ és publikációk születtek.¹⁶ Ennek alapján a templom a jól feldolgozott emlékek közé sorolható.

A sötétvörösre égetett téglából épült, torony nélküli templom két részből, egy 7,6 × 8 m-es, egyterű hajóból és annál keskenyebb, 6,3 m széles és 5,35 m hosszú szentélyből áll.¹⁷ A templom nyugati homlokzata előtt a XIX–XX. századra keltezett előtér állt, melyet a restaurálás során faszervezetű esővetővel váltottak fel. A szentély majdnem négyzet alaprajzú. Lépcsősen visszaugratott – de vakolattal rézsúsra alakított – lábzata az alapozástól számított 65 cm magasságban fut körbe.¹⁸ Déli falán két nyújtott, félköríves záródású, rézsús ablak található.¹⁹ Ezek rézsűjét 1971-ben beszűkítették, az újabb restaurá-

1. Délnyugati nézet

2. Délkeleti nézet

lás során állították vissza eredeti formájukat. Az ablakok boltívet átallapították, azok pontos magassága nem volt megállapítható, de nyugati kávéjuk viszonylag épen maradt. A szentély keleti falán, középen egy, a déliekhez hasonló ablak található, ennek boltíve és mindkét kávéja javított. A keleti homlokzaton az ablak záradékvonala fölött fűrészfogas párkány húzódik a fal déli felén, mely az ablak déli kávéjáig tart. A restaurálás előtt e fölött még egy második hasonló sor is látszott, mely valamivel tovább, az ablak fölött a keleti fal közepén túl nyúlt. A fal felső részét később pelyvás agyagba rakott téglasorokkal javították, ami a fal északi felén nagyobb visszabontással járt. Az 1927-es tetőcsere alkalmával a párkányt újrarakták.²⁰

A szentély északi oldalán egy befalazott ajtó került elő, mely a sekrestyébe vezetett. Feltárták a 4,5 m × 3 m-es sekrestye alapozását is, mely kötésben volt a szentély és a hajófal alapozásával. A szentély északi falán, a sekrestye-ajtó fölött megmaradt a négytéglányi boltváll. Ennek alapján a sekrestye kelet–nyugat irányú dongaboltozattal rendelkezhetett.²¹

A szentélybelsőben a falkutatás feltárta a boltozat nyomait. A sarkokban és az oldalfalak közepén boltvállak kerültek elő. A boltozat ívére annak alapján lehetett következtetni, hogy a zsaluzás során a falba vájatot véstek. Ezek a vájatok rajzolták ki a két oldalfalon a csúcsíves boltvállakat, amelyek egy kelet–nyugat irányú dongaboltozat fiókaiként értelmezhetők. A szentély déli falában egy na-

gyobb, félköríves ülőfülke, ettől keletre egy kisebb, tompaszögben záródó falfülke került elő. Az északi falban egyetlen, a délinél valamivel nagyobb, de hasonló formájú szentségfülke található. A szentélyt a hajótól tagolatlan diadalív választotta el, melynek záradékat 1833-ban bonthatták el. Koroknay Gyula csúcsívesnek feltételezte,²² a jelenlegi restaurálás félkörívesen állította helyre.

A hajó lábazata azonos magasságú és kialakítású, mint a szentélyé. A déli falon két, félköríves, rézsús ablak nyílik. Ezek formája a kutatás során eredetinek bizonyult, mind a félköríves záródás, mind a rézsú tekintetében, mindössze beszűkítették őket az 1971-es átallapításkor.²³ A hajófal felső két téglasora és főpárkánya újabb falazású. A hajó két nyugati sarkán egy-egy lépcsővel visszaugratott, átlós helyzetű támpillér található, melyet a kutatás a hajóval egykorúnak talált, noha lábazatuk magasabban van, mint a hajófalé.²⁴ A nyugati homlokzaton nyílik a templom bejárata. Ennek eredeti formáját az újabb restaurálás során állították vissza. A félköríves kapuzat lépcsős bélletű, három rétegű, mely egy 30 cm széles, 14 cm kiülésű kapuépítménybe mélyed, amely háromszögű, meredek oromzatban végződik.²⁵ A hajóbelsőben tagoló-

3. A templombelső kelet felé

elem nem ismert. A támpillérek ellenére nem valószínű, hogy valaha is boltozva volt.

A templombelső régészeti feltárása során egy korábbi épület nyoma került elő a szentély és a hajó területén. A szentély közepétől valamivel délre, 155 cm mélységben a kelet–nyugati falakkal párhuzamos alapozási árok került elő, mely a szentély keleti falától 160 cm távolságban 90°-ban megtörik, majd 30 cm után ismét nyugat felé fordul. Ennek folytatása a hajóban is megfigyelhető volt, de a fal teljes hossza nem ismert. Ennek alapján feltehető, hogy egy a maihoz hasonló alaprajzú, de jóval kisebb korábbi templom szentélyének és hajójának déli alapozá-